

KAZAK HALK EDEBİYATINDAKİ KÖROĞLE DESTANLARI

Bakytgul Kulzhanova

Associated professor
e-posta: bahit777@mail.ru
El-Farabi kazak milli universitesi
Filoloji, edebiyat ve alem dilleri fakültesi
Kazak Dil bilimi bolumu
Kazakistan Cumhuriyeti Bilim Bakanlığının seçkin «Basarili oretmeni»,
Avrupa İلمي Sanayi Palatasının “Altın medalyon” ve «Kalite diplomasinin» sahibi
Kazakistan Almaty

Köroğlu destanı, Türk halkları arasında yüzyıllarca söylenegelmiş ve sevdikleri bir eser durumunu almış en çok yaygın bir destandır.

“Köroğlu destanı Kazaklara nasıl geldi?” gibi bir önemli soruya ilim adamı M.Gumarova destanı inceleyen Türkmen ilim adamı B.A. Karriyev’in “... Kazaklar Oğuz birliğinden bölünmeden önce 16.yüzyıldaki ayaklanmaya katılabilir ve bundan dolayı Köroğlu hakkındaki efsaneler Kazak ülkesine daha eski zamanlarda yayılmış olabilir. Bunun yanında 19.yüzyılda “Bin Bir Gece”, “Şehname”, “Bozoğlan” vb. destanlar yayınevlerinden yayımlanarak Doğu ülkelerine de, Kazak topraklarına da yayılmaya başladı. Kazak ozanları bu eserleri duyarak, okuma-yazma bilenleri bu destanları kendilerine göre değiştirerek Kazakça varyantlarını ortaya koymuşlardır” fikrini öne sürüyor [1,8-6.]. “*Köroğlu*” destanı, Kazak halk edebiyatına yüzyıllar boyunca süregelen tarihi ve kültürel ilişkiler esasında Türkçe konuşan halklar arasındaki edebi alış-veriş sürecinin sonucunda gelmiştir. Bunun yanı sıra Mañğıstaw (Batı Kazakistan’da bir bölge) tarafında asırlarca Kazak ve Türkmenler yan yana yaşamışlardır. Stavropol Türkmenlerinde Köroğlu’nu destan olarak söyleyen bahşılar günümüzde bile vardır. Onların söyledikleri “Köroğlu”, konusu bakımından Kazak varyantlarına benzer. Bu Türkmenler 17.yüzyılda Ayuke Han’ın baskısından kaçıp Mañğıstaw’a gelmişlerdir. Kazak ozanları destanı bu bahşılardan öğrenmiş de olabilirler. Çünkü Mañğıstaw’lı Abıl, Nurım gibi ozanlar “Köroğlu” destanını o zamanlarda bile söylemeye başlamışlardır” [2, 4-том. 7-6]. Genel olarak, “Köroğlu” destanı çok yaygın olan Hazar Denizi kıyısındaki halkların tarihi ve kederleri bir bölgelerden

sayılır. Tanınmış Kazak ilim adamı Ş.Vâlihanov da bu yırın Kazak İline bunun gibi ilişkilerden dolayı geldiğini kendi araştırmalarında ispatlamıştır [3]. R.Mazhojaye, Murın Jıraw* söyleyen varyantın temeli Karakalpaklardan alındığını onların kendi fikirlerinden anlayabiliriz diyor. Başka bir varyantlarının Türkmen halkının destan geleneğinden, “Köroğlu ile Bezergen” yırının Yakın Doğu nüshasının esasında geldiği onların konu yönlerinden görülür.

Kazak ilim adamı Â.Qoñıratbayev “Yırdaki coğrafi isimler, göçebe hayatı manzaraları, inançlar ve kişi adları Altay Türkleri için ortaktır. Öyleyse ‘destanı kim nereden aldı’ sorusunun yerine, ‘konu ne zaman ve nasıl ortaya çıktı, onun ortak yönleri nelerdir’ demek gerçeğe daha uygundur.” İlim adamımız “Köroğlu” vakası sadece 16-17.yüzyılları değil, birçok geçmiş zaman olaylarını içeren eski konulardan biri olduğunu dile getirir [4,131-бет].

Kazaklarda Köroğlu’nu yırlayan, yayılmasını sağlayan, yazıya döken ve neşredenler Mâşhür Jüsip Köpeyev, Nurım, Abıl, Murın, Mirbabaulı Hasen, Qalijan Öteşulı, Maylıkoja Sultankojaulı, Qazaqbay, Nurpeyis, Jambıl Jabayev, Rahmet Mazhojaulı, Âbdildi Jürgenbayev vb. ozan, şairlerdir. Köroğlu destanının Kazak varyantlarına dair bilgiler, Soviyetler döneminden önceki yayımlarda rastlanır. Sovyet İnkilabından önce Kazaklar arasında söylenen “Köroğlu” varyantları, Petropavl (Qızıljar) şehrinin sakini Mirbabaulı Hasen 19.yüzyılın 70’li yıllarında Kazak arasında söylenmekte olan Köroğlu hakkındaki efsaneleri esas alarak “Hikayat Köruğlı Sultan”, “Hikayat Ğaweşhan” hikayelerini yazıya geçirmiş ve 1885 yılında Arab alfabesiyle yayımlatmıştır [2]. Destanın bu varyantları sonra hiç bir değişime uğramadan Kazan ve Taşkent şehirlerinde 1890, 1895, 1902, 1909, 1911, 1915 ve 1916 yıllarında birkaç kez yayımlandı.

1903 yılında Aktöbe ili Kazaklarından Öteşulı Qalijan, halk arasında yaygın olan efsane esasında “Türkmen-Qasımhan” destanını kaleme alır ve onu Kazan şehrindeki Habibrhman adlı birisine gönderir. Bu el yazısı o zaman Kazan Üniversitesinde ders veren profesör A.V. Vasiliyev’in eline geçer. O 1935 yılında

* ozan (çev.)

el yazısını Kazakistan İlim Derneğine teslim eder [2,8-6.]. 1905 yılında V.Moşenskiy “Bozay Batır ve onun oğlu K oruğlı” başlıklı efsaneyi Kazak destanı olarak Rusça yayımlatmış, 1906 yılında ise “Arşiv Delegesine Gelen Kazak Akınları” başlıklı yazısında V.Karlson Qazaqbay isimli şairin ‘K oroğlu’nu yırladığından bilgi verir [5, № 62, 2-стр.].

Destanın Kazak varyantları ilk olarak 1960 yılında yayımlanan “Kazak Edebiyatının Tarihi” kitabının 1.cildinde “Daha önce incelenmemiş destanlar” başlığı altında ele alınmıştı. Orada destanın Murın, Jambıl, Nurpeyis’in söyledikleri birkaç varyantlarının konuları beyan edilmiştir.

Muhtar Awezov adındaki Edebiyat ve Sanat Enstitüsü K oroğlu ve onun nesillerine atfedilen destanı 1973 yılında M.Gumarova’nın  ns z yle ve ilmi açıklamasıyla neşredildi [1], sonra 1989 yılında tekrar yayımlandı. 1989 yılındaki baskıda T jibayulı’nın teslim ettiği “K oruğlı ve Bezergen” ile Kazan’da yayımlanan “Hikayat K oruğlı” destanları alınmıştır.

2008 yılında “Kültürel Miras” programı çerçevesinde M.O.Awezov adındaki Edebiyat ve Sanat Enstitüsünün hazırladığı “Babalar Sözü” adlı yüz cildlik ilmi dizinin 48. ve 49.cildleri [6] K oroğlu destanını içermektedir.

Cildi hazırlayanlar kitabın sonunda her yırđı kimlerin söylediklerine, onların bu destan nüshasını nereden aldıklarına, destanda rastlanan kişi ve yer adları ile dini isimlere açıklamalar verilmiştir. Bunun gibi cilde alınan destanı söyleyenler ve toplayanlar hakkında biraz bilgiler verilmiştir. Kitabın sonunda cilde alınan her destana kısaca açıklamalar yapılmış. İki cilde alınan destanların nerede, nasıl korunmakta olduğu da gösterilmiştir.

Kazak halk biliminde “K oroğlu” destanına ilişkin biraz ilmi araştırmalar vardır. Onların arasında destana dair fikirlerini belirten araştırmacılar olarak M.Gumarova,  .Koņıratbayev, R.Berdibay, B. zibayeva isimlerini söyleyebiliriz.

Genel olarak “Köroğlu” destanının çeşitli varyantlarını derleyerek, eski Arab alfabesinden Kiril alfabesine aktaran, destanı ilmi ortaya sergileyen ve tekstoloji bakımından inceleme yapan ilim adamı M.Gumarova’dır. Araştırmacıya göre Kazaklarda Köroğlu ve onun nesilleri hakkında olaylar, birbirlerini tekrarlamadan konuları bakımından biri diğerinin devamı olan otuz tane nüshası var olduğunu söyler [2, 16-6.].

Kazak ozanları halkın efsane-masallarının, destanlarının olaylarını alarak destanın vakasını özelleştirerek halkın bildiği gibi beyan eder. Kazak ozanları Köroğlu’nu yır yani şiir şeklinde söylemişlerdir.

Köroğlu’nun Kazakça varyantında halk kendi yaşadığı tarihi olayları, örf ve adetlerini, kültürel özelliklerini, geleneğini milli bir esere dönüştürmüştür. Araştırmacılar destanın iki büyük sahası olduğunu öne sürerler, Kazakça varyantları ise, bunun Türkmen sahasına aittir.

Her halk varyantlarını karşılaştırarak araştırmacılar, aşağıdaki gibi önemli özelliklerinin olduğunu belirtirler.

Türkmen Göroğlu’su “Göroğlu’nun doğuşu” adlı bölümden başlanır, Kazaklarda ise Köroğlu’nun babası Rawşanbek’in durumunu beyan eden “Rawşanbek” destanından başlanır. Bundan sonra “Köroğlu’nun mezarda dünya gelişi” adlı ikinci yır başlanır. “Göroğlu’nun doğuşu” ile “Köroğlu’nun mezarda dünyaya gelişi” konu ve muhteva bakımından birbirlerine benzer. Türkmenlerde “Göroğlu’nun evlenmesi” ayrı bir destan ise, Kazaklarda ayrı bir destan olarak yırlanmaz. Fakat bazı bilgilerde halk ozanı Jambıl Jabayev’in yırladığı “Körğülü’da” kahramanın peri kızlarıyla evlenmesi ve yoldaki devlerle savaşı söylendiği öne sürülür. Ama bu yır örneği yazıya geçirilmemiş. Ünlü yazarlarımızdan profesör Sâbit Muhanov: “Jambıl Köroğlu’nu otuz gün yırlar imiş” diye yazar. Jambıl yırı birkaç dallara ayırarak otuz gün söylemiştir.

Destanın Kazakça varyantında Köroğlu’nun evlenmesi ayrı bir yır olarak söylenmez. Buradaki Köroğlu peri kızlarına evlenerek çocuksuz hayat geçirir.

Kazak varyantında rüya görme konuyu teşkil eden unsurlardan biri olarak ele alınmış. Birçok olaylar ancak kahraman rüya gördükten sonra gerçekleşir. Kazakçada *Gaip eren kırk şilten** daima kahramana yardım eder. Başka halklardaki varyantından bir özelliği, Kazak destanında baş kahraman direk kendisiyle alakalı düşmanlık için savaşır. Örneğin, Şağdat Han'la babasının intikamını almak için, Rayhan Arab'la yengesi için, Bezegen'le birkaç kez yaptığı baskından dolayı. Bunu esas alarak Kazak ozanları Köroğlu'nun askeri seferlerini beyan etmeyi amaç edinmemiş, önceki süjeyi korumakla beraber halkımızın anlayışına uygun olan kahramanı betimlemeyi düşünmüşlerdir. Başka halklarla karşılaştırıldığında Kazak destanlarında kahramanın doğuşu ayrı destan olarak söylenmiş.

Kazak varyantında Rawşanbek Şağdat Han'a kökünün soysuz olduğunu söylediği için cezalanır. Kazak destanında bununla birlikte Köroğlu'nun oğlu Gawaz'a ayrı bir destan ithaf edilmiştir. Bu destanın da beş varyantı var.

Destanı söyleyen Kazak ozanlarının da varyantlarındaki genel halk geleneği, kültürü ortak olmakla birlikte her varyantın kendine has özellikleri vardır. R.Mazqojayev yırlarında Köroğlu'nun annesi Akanay hamile iken hastalanarak ölür ve çocuk kabirde dünyaya gelir. Babası Şağdat Han'dan zulüm gören Rawşanbek'tir. Esenjolov, Aydarhanov, Köpeyev, Maşanov varyantlarında Köroğlu'nun babası Munlubek savaş sırasında hayatını kaybeder, annesi Altınşaş hamile iken hastalanır ve ölür, sonra çocuk mezarda dünyaya gelir. Jambıl Jabayev'in söylediği destanda çocuğun babasının ismi Bozayhan. O zalim birisi olarak betimlenir. Annesi Güljazira. Babası yalandan iftira atarak annesi Güljazira'yı astırır. Çocuk mezarda doğar. Çocuğun anne ve babasına dair bilgiler farklı olmasına rağmen, bütün nüshalarında çocuğun ismi Köroğlu'dur. Mazqojayev nüshasında çocuk kısırak sütüyle beslenir, Jambıl söyleyişinde ak keçinin sütüyle beslenir, bazı nüshalarda ise evliya enbiyaların yardımıyla büyür. Kazak varyantlarında, Kızılbaş diyarında yetimlikte zor günler yaşamakta olan

* eren, ermiş

çocuğu ninesi Külayım ve *yılkıcı** Babalı ikisi geri getirir, eğitir, savaşçı becerisini öğretir ve cesur bir bahadır olsun diye arslanın yüreğini yutturur. Köroğlu ergenlik çağına erişince “Halkımı ara!” diye eline silah verip Türkmen ülkesine sefere gönderir. Kazaklardaki daha bir varyantında çocuğa silahları dayısı Bozoğlan verir ve o silahın birçok düşmandan nasıl üstün geldiğini anlatır.

Kazaklarda Köroğlu hakkında masal da var. Bu masalda Köroğlu her zaman dev, peri ve arslanlarla çarpışarak üstünlük kazanır.

Özetle, Kazak Köroğlu’sunda evvelki süje, konu biraz değişmiş, umumi bir Türklük tema ve motifle zenginleşerek kahraman epik bir bahadır niteliğinde tasvir edilmiştir. Şair, ozanlarımızın söyledikleri varyantlara R. Mazqojayev ve H.Mirbabaulı nüshaları örnek olmuştur. Süje epik biçimini almış, mitleştirilmiş, birçok motifler kaynaşıp birleşmiş, içeriği zenginleşmiş ve kahraman tipi ağırlaşmış, zorlaşmış [9. 205-6.].

Genel olarak ele alındığında, Köroğlu hakkındaki Kazak destanları biri diğerinin eksikliğini tamamlayarak, baş kahramanla birlikte babasının, oğulları ve torunlarının tarihini beyan eden hacimli bir silsile meydana getirir. Bazı özellikleri, destanı tam manasındaki öz ürünlerimizden az buçuk ayırt eder, ancak bu yır, destan halkımızın edebi epik ürünler birikiminin bölünmez bir parçasıdır.

Kaynaklar

1. «Korogly eposy». Redaktsialik alka: M. Gabdullin, M. Gumarova, O Nurmaganbetova. Almaty, «Zhazushy» baspasy 1973 y. – 255 s.
2. Kazak halyk edebyati: Batyrlar jyry, ««Korogly». Kurastyrgan: M. Gumarova.
3. M. Gumarova, C. Abishev. 4-tom 7-bet, ««Zhazushy» baspasy ,- 400b. 1985 j.
4. Balihanov Ç. Ç. Oçerki Dzhungarii. Sbornie soçinenia v piati tomah. Tom 3C -349
5. A. Konyratbaev «kazak eposy jane turkologia», Almaty «Gylym» 1972 j.
6. Zhurnal «Orenburgskii krai, № 62 1906.
7. Babalar sozi 100 tomdyk, batyrlar jyry 48, 49-tomdar. Astana, Foliant , 2008 j.- 416 b.

* at bakıcısı, seyis (çev.)

8. R. Berdibaev. Kazak eposy: janrlyk jane stadialyk maseleler. M. Auezov atindaki Adebiet jane oner instituty. Almaty, «Gylym» baspasy, 1982 j.- 232 b.
9. Sh. Ybyraev. Kazak eposy. Almaty, S.M. Kirov atindagi Enbek Kyzyl Tu Ordendi Kazak memlekettik universiteti, 1987 j.- 76 b.
10. B. Azibaeva. Koroglyga arnalgan kazak dastandary hakinda. «Zhulduz» jurnaly. № 7, 201-204bb.